

Sovon-Nieuws 3

29e jaargang
september 2016

In dit nummer o.a.:

- BMP 2015: bosvogels beter af dan Afrika-trekkers
- Roze Spreeuw vooral langs de kust
- Voorlopige balans MUS 2016
- Ron van der Hut herkent individuele Roerdompen
- Op weg naar de nieuwe Atlas

Zien we je
zaterdag
26 november
op de
Landelijke
Dag?

Veldwerk atlas afgerond

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: € 17,50. Leden van Sovon ontvangen viermaal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 34,50). Zie voor lid worden en diverse tarieven www.sovon.nl/lidmaatschap.

Bestuur

Voorzitter Roelof ten Doesschate

Secretaris Susan Kaak

Penningmeester Dennis Meeuwissen

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Ben van Os en Marcel Visser

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,

Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL30 INGB 0002 9059 88

IBAN: NL59 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op www.Sovon.nl onder Over Sovon voor uw ledenraadsleden. E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Theo Verstrael

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit.

Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van EZ en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Josien Eulerink)

Foto's omslag:

Roerdomp (Ruurd Jelle van der Leij)

Ron van der Hut (Rob Buiters)

Het zit erop, het veldwerk voor de nieuwe atlas. Wat we beoogden te bereiken, lijkt goed te zijn gelukt: alle 1685 atlasblokken zijn geteld op wintervogels en dat lijkt ook te zijn gereïaliseerd bij de broedvogels (op het moment van schrijven zijn nog niet alle gegevens binnen). Dat betekende een enorme krachtsinspanning voor de tellers; als je je beperkt tot alleen de kilometerhokken in het 'gouden grid' en de daarvoor benodigde reistijd meetelt, kom je al gauw uit op een duizelingwekkend getal van meer dan 70 mensjaren (u leest het goed!) besteed aan veldwerk. Daar komen nog tientallen jaren voor aanvullend onderzoek bij. Om dit tot stand te brengen, leverden vooral de tellers een indrukwekkende prestatie. Sommigen springen er extra bovenuit: 52 mensen telden meer dan 10 blokken, 15 zelfs meer dan 20 atlasblokken. Op eenzame hoogte staat *mister Sovon*, Arend van Dijk, die maar liefst 60 atlasblokken voor zijn rekening nam. Misschien niet allemaal in zijn eentje geteld maar toch ... Het is dan ook geen verrassing dat hij met 206 waargenomen soorten ook de lijst aanvoert van mensen die de meeste soorten hebben vastgesteld. Of dat na correctie voor het aantal getelde blokken nog steeds zo is zal gaan blijken ...

De atlas districtscoördinatoren (in het jargon ADC's) hebben, ondersteund door het bureau, veel van het veldwerk georganiseerd, de tellers achter de broek gezeten en de schattingen nagelopen. We hebben hen in september bedankt voor hun inspanningen die onontbeerlijk waren om de atlas tot een succes te maken. Het is en blijft bijzonder dat we op zoveel toewijding en motivatie kunnen rekenen! Speciale vermelding verdienen de ADC's Kees Scharringa en Harm Meek, die samen met eerder genoemde Arend ons enorm hielpen met het nalopen van alle schattingen; een tijdrovend maar cruciaal karwei om tot consistente kaarten te komen. Want die fase is nu nadrukkelijk aangebroken: op weg naar het eindproduct. Hoe dat eruit gaat zien, zal pas gaandeweg duidelijk worden, er zijn immers veel varianten mogelijk. De informatie die in de verzamelde gegevens zit, is schier eindeloos en de onderzoekers schrijven zich likkebaardend in de handen over de perspectieven die deze database met 100% (!) dekking over Nederland biedt.

De eerste prioriteit ligt bij het bij elkaar brengen van de benodigde financiën om het boek dat we willen maken uit te kunnen brengen. We hopen de ontbrekende euro's de komende maanden te acquireren.

● Theo Verstrael

Agenda 2016

September

- (17) integrale Waddentelling, watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

Oktober

- (1) hoogste tijd om uw broedvogelinventarisaties in te leveren
(15) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling
(22) slaapplaatstelling Grote Zilverreiger, Aalscholver

November

- (12) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
(19) slaapplaatstelling ganzen- en zwanen, integrale Waddentelling
(26) Landelijke Dag in de Reehorst, Ede

December

- (15-1 jan.) PTT-telling
(17) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, steekproeftelling Wadden, slaapplaatstelling Grote Zilverreiger

Januari

- (7) slaapplaatstelling ganzen en Zwanen
(14) Midwintertelling, watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling

BMP 2015: goede deelname, wisselende resultaten

Het 32e veldseizoen van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) leverde veel moois op, maar ook verontrustende zaken. De deelname aan het project was prima. Enkele in agrarisch gebied broedende of diep in Afrika overwinterende soorten deden het slechter dan ooit. Daar staan verschillende soorten tegenover die het juist goed verging, waaronder opvallend veel bosvogels.

Geen dip in deelname

Mooi was zeker de score van 1996 getelde proefvlakken. De verwachting was dat het laatste Atlas-veldejaar tot een lager aantal BMP-tellingen zou leiden. Hoewel inderdaad sommige trouwe tellers een jaartje oversloegen, nam het totaal aantal getelde proefvlakken toe met meer dan 100. De introductie van digitale veldinvoer speelt daarbij ongetwijfeld een rol, maar ook atlassers die al klaar waren met hun blokken en nu overstapten naar het BMP hielpen een handje. Hoe dan ook: wat een prettige verassing!

Naast alle BMP-data zijn de gegevens van de puntmeetnetten in stedelijk gebied (MUS) en agrarisch gebied (MAS) in de trend verwerkt. Voor het MAS is dat de eerste keer. Dit project richt zich vooral op grootschalig akkerland en heeft veel meetpunten in Groningen en Flevoland.

Regionale deelname

In 8 van de 20 districten werden meer dan 100 proefvlakken geteld, met het vasteland van Zuid-Holland en Friesland binnendijks als uitschieters (figuur 1, 2). Minder florissant staat het ervoor in Flevoland, Zuid-Limburg, de Achterhoek en Twente. Mede dankzij gerichte werving nam het aantal plots in de Achterhoek wel met 65% toe ten opzichte van het voorgaande jaar. Ook in Twente, Overijssel-West, Utrecht, Zeeland en de Waddeneilanden werd tenminste een kwart meer aan proefvlakken geteld dan in 2014. Een fikse afname viel alleen in noordelijk Noord-Holland te bespeuren, maar dat komt vooral doordat heel Alkmaar in 2014 geteld werd, niet echter in 2015.

Regelmatig tellen is essentieel voor het BMP. Daarom hebben we gekeken of de in 2015 getelde proefvlakken tenminste eenmaal in de drie eeraan voorafgaande jaren onderzocht zijn. In de meeste districten bleek dat voor meer dan 75% van de proefvlakken het geval, in Noord-Limburg zelfs voor alle in 2015 getelde proefvlakken! In Groningen binnendijks, Overijssel-West, de Achterhoek en Zeeland werd meer dan een kwart van de in 2015 onderzochte proefvlakken niet geteld in 2012-14.

Op de kaart (figuur 1) gaan we nog een stap verder terug en is voor alle in 2015 getelde proefvlakken vermeld hoe vaak ze in de periode 2006-15 geteld zijn. Belangrijke clusters in de duinstreek, Zuidwest-Drenthe, de Veluwezoom en Midden-Limburg (Nederweert) springen er goed uit. Verspreid over het land duiken eveneens prima bemonsterde gebieden op als de Deelen, de Onlanden, het Bargerveen, de Engbertsdijkvenen, de Biesbosch, de Grevelingen en Saeftinghe.

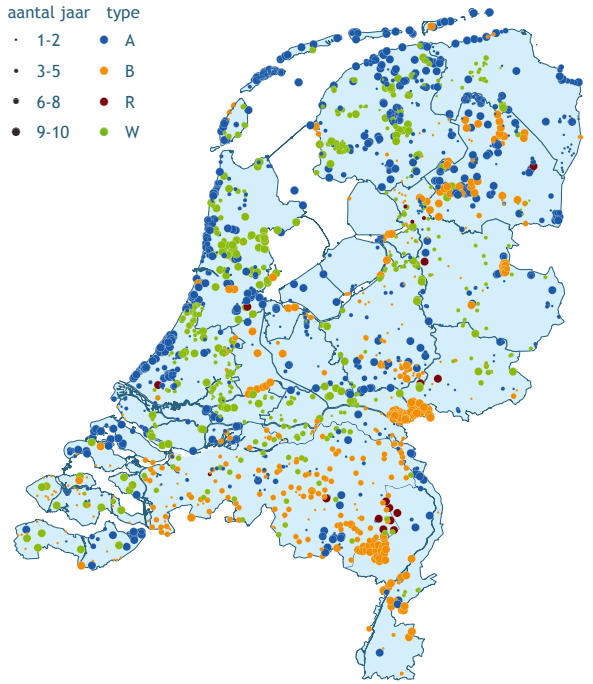
Weersomstandigheden

De winter van 2014/2015 was licht wisselvallig en bepaald niet streng. December en januari verliepen ronduit zacht en vaak wat onstuimig, terwijl februari een frisser en zonniger verloop kende. Strenge vorst kwam niet voor en sneeuw van betekenis viel alleen op enkele dagen in het midden en zuiden van het land.

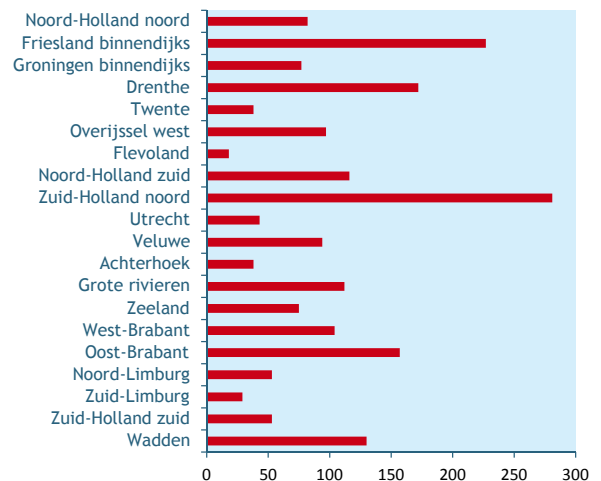
Het voorjaar was koel en zonnig. We beleefden een van de zonnigste aprilmaanden sinds de start van de metingen, maar het was wel aan de frisse kant. In mei bleef de temperatuur achter bij het gemiddelde, met name in het noorden. De hoeveelheid neerslag in de periode maart-mei was duidelijk lager dan gemiddeld (130 mm versus 173 mm), in het bijzonder in de kustprovincies. In juni wisselden warm en koel weer elkaar af, maar de hoeveelheid neerslag was opnieuw onder het gemiddelde.

aantal jaar type

- 1-2   ● A
- 3-5   ● B
- 6-8   ● R
- 9-10   ● W

Figuur 1. Overzicht van de in 2015 onderzochte proefvlakken, met onderscheid per BMP-type. Blauw = Alle soorten (A), Oranje = Bijzondere soorten (B), Rood = roofvogels (R), Groen = Weide/akkervogels (W). De stipgrootte staat voor het aantal jaren waarin het proefvlak in de periode 2006-15 onderzocht is.

Figuur 2. Aantal in 2015 getelde BMP-proefvlakken per district.

Voor de in de Sahel overwinterende soorten was de winter van 2014/15 niet erg gunstig: de neerslaghoeveelheden lagen ruim onder het gemiddelde.

Winnaars en verliezers

Veertien soorten behaalden in 2015 de hoogste score sinds 1990. Daaronder opvallend veel bosvogels als Grote en Kleine Bonte Specht, Boomklever en Boomkruiper. Tien soorten deden het sinds 1990 niet eerder zo slecht. Met soorten als Patrijs, Fazant, Scholekster, Grutto en Zomertortel in dat rijtje is het accent op weide- en akkerland niet over het hoofd te zien.

Trekstrategie

Van de 29 in het BMP gevolgde soorten die bezuiden de Sahara overwinteren deed 45% het in 2015 slechter dan in 2014. Bij de noordelijker overwinterende soorten was dat slechts 25%. Een opvallend verschil, waarbij de vrij droge winter in de Sahel ten dele kan meespelen.

Over de periode 1990-2015 houden toe- en afnames bij zowel Afrika-trekkers als Europese overwinteraars elkaar in evenwicht. In de afgelopen tien jaren, 2006-2015, deden de Afrika-gangers het relatief goed, met 15 toenemende soorten tegen 7 afnemende. Bij zes van die afnemende soorten is dit onderdeel van een langjarige daling: Zomertaling, Boomvalk, Grutto, Zomertortel, Tuinfluiter en Fitis.

Lange termijn en jaareffecten

Het aantal soorten dat op de langere termijn (1990-2015) toeneemt (48), is vrijwel gelijk aan het aantal met een dalende trend (51). Wellicht tekenend voor de snelle veranderingen in onze broedvogelbevolking is dat de trend van slechts 11 soorten als stabiel wordt beoordeeld.

Ook bij een vergelijking met 2014 zijn er ongeveer even veel soorten met hogere (37) of juist lagere aantallen (34); bij de rest zijn de verschillen gering.

We halen een paar opvallende groepen voor het voetlicht.

Lange termijn negatief, 2014-15 eveneens

Zomertaling, Slobeend, Boomvalk, Patrijs, Scholekster, Grutto, Wulp, Houtduif, Zomertortel, Koekoek, Ransuil, Graspieper, Tuinfluiter, Fitis, Huismus, Kleine Barmsijs

Meer dan de helft van de grootste zorgkindjes huist vooral in agrarisch gebied. Ronduit schrikbarend is de ontwikkeling van de Patrijs, die ten opzichte van het al niet florissante 2014 met nog eens 28% afnam en ten opzichte van 1990 met 90% (!) gedaald is. Hoogste tijd om de in het kader van het agrarisch natuurbeheer gemaakte

plannen in de praktijk te brengen. Anders lopen we het risico dat de Patrijs, net als in Zwitserland en delen van Duitsland, werkelijk met uitsterven bedreigd wordt.

Uitsterven zal de Fitis wel niet, maar deze karaktervogel van (duin)struweel en jong bos neemt wel al jaren af. Factoren in de Afrikaanse overwinteringsgebieden en onze veranderende broedhabitats kunnen meespelen, wellicht ook klimaatverandering. De afname is het grootst in bossen, waar geschikte habitat (jonge aanplant, dichtgroeïende kapvlaktes) steeds minder beschikbaar is. De trend op de heide is positiever, die in de duinen houdt het midden tussen bos en heide.

Lange termijn negatief, 2014-15 echter positief

Fuut, Torenavalk, Waterhoen, Meerkoet, Kievit, Watersnip, Zwarte Specht, Witte Kwikstaart, Heggenmus, Grote Lijster, Spotvogel, Fluiter, Grauwe Vliegenvanger, Staartmees, Zwarte Mees, Sijs

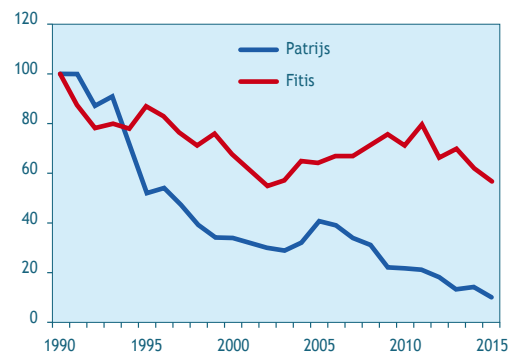
Een aantal soorten neemt op de lange termijn af, maar deed het in 2015 beter dan in het jaar ervoor. Dit geldt onder meer voor enkele weidevogels, zoals de Kievit. Voor het eerst sinds midden jaren negentig is de Kievit twee jaar achtereen niet verder afgenomen. De iets gunstiger cijfers zijn vooral te vinden op de noordelijke zeekei; op de zandgronden en in het rivierengebied werd geen toename gemeld.

De Spotvogel nam vooral tussen 1990 en 2000 flink af. Sindsdien heerste stabilisatie met een recente neiging tot enig herstel. Klimaatverandering zal naar verwachting leiden tot een noordelijke verschuiving van het verspreidingsgebied. Op de Nederlandse zandgronden is de trend van de Spotvogel in het noorden inderdaad wat gunstiger dan in het zuiden. In Laag-Nederland is dit echter niet terug te zien.

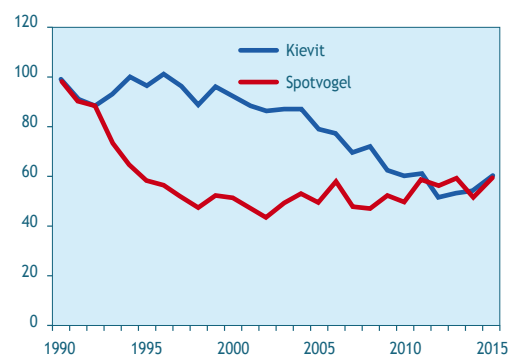
Lange termijn positief, 2014-15 echter negatief

Bergeend, Kuifeend, Havik, Groene Specht, Sprinkhaanzanger, Snor, Rietzanger, Grasmus, Tjiftjaf, Bonte Vliegenvanger, Pimpelmees, Kruisbek, Geelgors

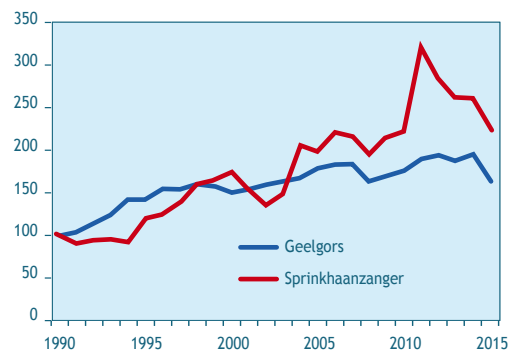
Enkele soorten met een langjarig gunstige aantalsontwikkeling namen af ten opzichte van 2014. Bij Bergeend en Geelgors (alleen bossen op hoge zandgronden) lijkt sprake van een tijdelijk dipje. Havik en Sprinkhaanzanger vertonen al enkele jaren achtereen een landelijke afname. Bij de Sprinkhaanzanger lijkt het een terugkeer naar een gemiddeld populatieniveau, na de forse piek in 2011. De Havik neemt al langer af op de hoge zandgronden, vooral in het noorden en midden des lands, terwijl de

Figuur 3. Patrijs en Fitis, trend in Nederland, 1990-2015 (index, 1990=100).

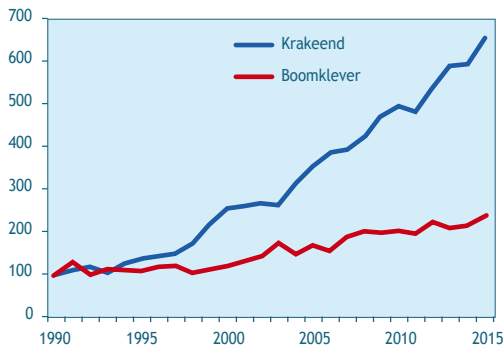

Figuur 4. Kievit en Spotvogel, trend in Nederland, 1990-2015 (index, 1990=100).

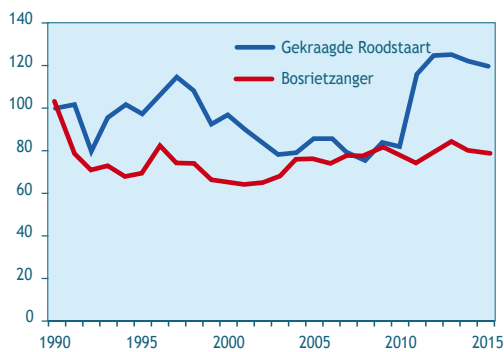

Figuur 5. Geelgors en Sprinkhaanzanger, trend in Nederland, 1990-2015 (index, 1990=100).

Sprinkhaanzanger -
Menno van Duijn/Agami

Figuur 6. Krakeend en Boomklever, trend in Nederland, 1990-2015 (index, 1990=100).

Figuur 7. Gekraagde Roodstaart en Bosrietzanger, trend in Nederland, 1990-2015 (index, 1990=100).

trend in West-Nederland positiever is. Dat klassieke Sahel-overwinteraars als Grasmus en Rietzanger onder deze categorie vallen, zal te maken hebben met de vrij droge omstandigheden in de Sahel in de winter van 2014/15.

Lange termijn positief, 2014-15 eveneens

Dodaars, Grauwe Gans, Krakeend, Kwartel, Waterral, Holenduif, Halsbandparkiet, Kleine Bonte Specht, Winterkoning, Goudhaan, Vuurgoudhaan, Boomklever, Boomkruiper, Groenling, Putter, Appelvink

De in Afrika overwinterende soorten ontbreken nagenoeg in deze groep. Stevig tegenwoordig zijn in eigen land overwinterende bosvogels als Kleine Bonte Specht, Boomklever en Boomkruiper. De toename van de Holenduif vindt vooral plaats in agrarisch Laag-Nederland, in bossen is de stand stabiel. Aan de steile opwaartse trend van de Krakeend lijkt nog geen einde te komen, maar de recente toename zit hem nu vooral in minder favoriet habitats als heide en agrarisch gebied op de hoge zandgronden. De Grauwe Gans neemt vooral nog toe in de duinen, op de hoge zandgronden en in stedelijk gebied. In het al eerder volgelopen rivierengebied neemt de soort nu licht af.

De stabielste vijf

Turkse Tortel, Gekraagde Roodstaart, Bosrietzanger, Gaai, Kauw

Verbazend weinig soorten zijn stabiel. Verwacht daarbij niet dat een soort sinds 1990 braaf elk jaar een score van 100 haalt in de trendgrafiek. Zo is de Bosrietzanger tussen 1990 en 2000 flink afgenomen. Sindsdien vind een licht herstel plaats, maar het peil van 1990 is nog niet in zicht. In het voor de soort belangrijke rivierengebied is de laatste jaren een daling te zien.

Nog veel bonter ziet de trend van de Gekraagde Roodstaart eruit. De deels door de omstandigheden in de Afrikaanse winterkwartieren bepaalde trend is grillig, met het voor veel Afrika-trekkers gunstige 2011 als uitschieter. Opvallend genoeg houdt de soort dat hoge peil aardig vast, terwijl andere soorten inmiddels weer flink lager scoren.

Tellers bedankt

De inspanningen van de BMP-ers moeten niet worden onderschat. Bij elkaar gaat het om ettelijke duizenden uren veldwerk per jaar. Hartelijk dank aan allen die hieraan een bijdrage geleverd hebben!

● **Jan-Willem Vergeer**
> sovon.nl/BMP

Nieuwe broedvogelhandleiding in de maak

Dit najaar verschijnt de nieuwe broedvogelhandleiding. Deze is nodig omdat de laatste editie van de 'oude' handleiding (2011) inmiddels bijna niet meer verkrijgbaar was. Bovendien zijn er de laatste jaren nieuwe ontwikkelingen geweest waardoor het inventariseren van broedvogels verandert.

De nieuwe handleiding wordt grotendeels toegeschreven op de manier van werken die steeds gebruikelijker wordt: met Avimap voor registratie in het veld en met Autocluster voor de uitwerking van resultaten tot aantallen territoria. Maar ook met deze nieuwe, digitale manier van inventariseren blijven spelregels van groot belang. Zaken als de verschillende onderdelen van het broedvogelmeetnet, bezoekschema's en essentiële begrippen als uitsluitende waarnemingen ontbreken dan ook niet in de nieuwe handleiding.

Voor wie liever met papier blijft werken, in het veld en achter het bureau, is een aparte pdf beschikbaar. Deze overlapt qua inhoud vrijwel geheel met de desbetreffende hoofdstukken in de oude handleiding. Bij enkele vogelsoorten worden de interpretatiecriteria aangepast op grond van nieuwe inzichten.

Bekijk het jaarverslag 2015 online!

Zoals een goede vereniging betaamt, stelt Sovon ieder jaar een jaarverslag op. Deze wordt na vaststelling door de ledenraad gepubliceerd op de website. In het jaarverslag vindt

je een overzichtelijke samenvatting van de activiteiten en resultaten in 2015. Of zoals Sovon-directeur Theo Verstrael het verwoordt: *Ik hoop dat dit jaarverslag u duidelijk maakt hoe ongelofelijk waardevol de inspanningen van al die duizenden vrijwillige waarnemers zijn en welke prachtige maar vooral bruikbare kennis hun tellingen oplevert.*

Bekijk het zelf op
> sovon.nl/beleid

Landelijke Dag, 26 november 2016 in Ede

Het programma van de Landelijke Dag is zo goed als rond! En het belooft weer een mooie editie te worden. Zo komt de Britse wetenschapper Nick Davies speciaal naar Ede om zijn kennis over de Koekoek uit de doeken te doen en zijn boek - uitgeroepen tot *BB/BTO best bird book of the year* - te signeren.

De Landelijke Dag vindt dit jaar op 26 november plaats en wordt weer gehouden in De Reehorst te Ede.

- **Datum:** 26 november
- **Locatie:** De Reehorst, Ede
- **Entree:** 10 euro, leden en waarnemers 5 euro

Ruim 40 lezingen in vijf zalen, 80 stands en natuurlijk een dag vol ontmoetingen. Ook voor de jeugd is er weer een leerzaam en creatief programma.

Lezingen

Op basis van de bezoekersevaluatie hebben we het programma iets aangepast. Zo is er meer tijd tussen de lezingen, zodat iedereen rustig kan wisselen. Ook is er een blokje met flitspresentaties, waarin verschillende sprekers in korte tijd hun onderzoek uit de doeken doen.

Lezingen die je zeker niet mag missen:

- Het allereerste broedgeval van de Visarenden in Nederland. Uniek!
- Zeevogeltellingen vanuit de lucht, hoeveel stipjes op de golven?
- De Dwergstern leeft – letterlijk – op het randje (van de waterkant)
- Stadsvogels: 10 jaar MUS en presentatie Vogelbalans
- Kleuringonderzoek aan onder andere Scholeksters, Kleine Zwanen en Tapuiten

Vogelbescherming

Vogelbescherming laat in twee lezingen het belang van tellen zien voor bescherming van

vogels.

NOU

De Nederlandse Ornithologische Unie presenteert in de Kernhemzaal een aantal boeiende lezingen rondom het thema (on)aangepast gedrag van vogels in nieuwe habitats.

Kijk op sovon.nl/ld voor het volledige programma.

Aanmelden

Op de pagina www.sovon.nl/ld staat een knop 'aanmelden'. Via deze knop kun je toegangskarten bestellen voor de Landelijke Dag. Vul bij je aanmelding de actiecode SOVONVRIJWILLIGER in en je ontvangt 5 euro korting.

Voordeel voor voorinschrijvers

Ben je van plan om naar de Landelijke Dag te komen, dan raden we je aan om je vooraf aan te melden. Je hoeft dan niet op de dag zelf in de rij te staan om te betalen en je kan van tevoren je voorkeur voor lezingen doorgeven. Ook krijg je een gratis lot voor de Landelijke Dag Loterij.

Hoe de Koekoek andere vogels beduvelt

In zijn boek onthult Nick Davies hoe de Koekoek andere vogels beduvelt. Door spuurwerk en veldexperimenten komt hij erachter dat er sprake is van een wedloop: de waarvogels leren de spelletjes van de Koekoek steeds beter te doorzien, waardoor de Koekoek op zijn beurt weer op zoek gaat naar nieuwe listen. Zo blijft de soort zich evolueren. Het boek 'De koekoek' geeft nieuwe inzichten in de leefwereld van deze vogels en in de wijze waarop bedrog gedijt en evolueert. Nick Davies is oud-leerling van Tim Birkhead en hoogleraar gedragsecologie aan de University of Cambridge. Zijn onderzoek vormt de basis voor de BBC-serie Cuckoo.

Landelijke Dag:

- 26 november 2016
- De Reehorst, Bennekomseweg 24 in Ede
- Entree vrijwilligers € 5,- anderen € 10,-
- Lezingen, optiek, vogelreizen, boeken
- Aanmelden via Sovon.nl/ld

Vogelbalans

Stadsvogels staan volop in de belangstelling. Dit jaar bestaat het Meetnet Urbane Soorten (MUS) 10 jaar en komen de eerste resultaten binnen van het nieuwe project Jaarrond Tuintelling. In de Vogelbalans van dit jaar zetten we alle kennis op een rij. Na ontvangst gaat Jip Louwe Kooijmans van Vogelbescherming verder in op de stadsvogels en het belang van tellen.

Vogelquiz

Ook dit jaar is er uiteraard weer een vogelquiz. De mystery birds zijn terug: herken jij de vogels aan de hand van een detail? En er komen nog andere aspecten van het vogels waarnemen aan bod...

Vrijwilliger van het jaar

In 2016 eert Sovon voor de zevende keer een Vrijwilliger van het Jaar. Wie zal dit jaar de teller zijn die we in het zonnetje zetten en bedanken voor zijn of haar jarenlange trouwe inzet?

Hoofdsponsor

Meopta is de trouwe hoofdsponsor van de Landelijke Dag. Uiteraard hebben ze weer een leuke actie speciaal voor bezoekers van de Landelijke Dag. Bekijk de advertentie op pagina 23!

Vogels ringen voor vroege vogels

Speciaal voor de jeugd ringt Frank Majoor vogels bij De Reehorst. Dit jaar begint hij extra vroeg. Nog voor de deuren van De Reehorst opengaan, kun je mee het bos in. Er kan maar een beperkt aantal mensen mee, dus aanmelden is verplicht en kan via sovon.nl/ld/vroegevoegelsringen

Jeugdprogramma

Er is een apart programma voor jonge vogelaars (in spe), van 8 tot en met 14 jaar. Voor de lunch vragen we 5 euro, verder is de dag helemaal gratis. Meer informatie en aanmelden (voor 14 november) via

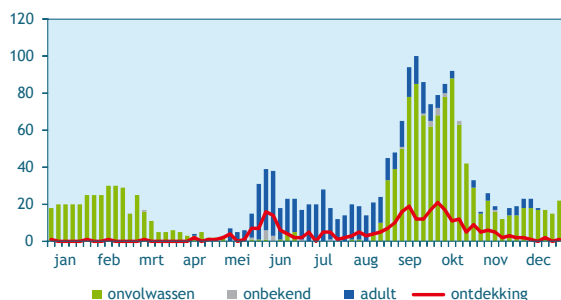
> sovon.nl/jeugdprogramma

Roze Spreeuwen in Nederland

Volwassen Roze Spreeuw,
Texel, 1 juni 2010.

Foto: Eric Menkveld

Figuur 1. Roze Spreeuw. Seizoenspatroon in 1856-2015 (aantal vogeldagen per pentade of vijfdaagse periode; langdurig pleisterende vogels doen in meerdere pentaden mee) en moment waarop vogels ontdekt zijn (lijn).

Roze Spreeuw in eerste winterkleed,
Vlaardingen, 31 januari 2015. De vogel
was geringd op 15 augustus 2014 in
Badetz, Duitsland. Foto: Harvey van Diek

De Roze Spreeuw *Pastor roseus*, het kleurrijke 'neefje' van de Spreeuw, is een zeldzame soort in ons land. Waarnemingen werden tot en met 2002 beoordeeld door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA), daarna geregistreerd door Sovon, Trektellen.nl en Waarneming.nl. Hieronder is gebruik gemaakt van de databestanden van de CDNA (www.dutchavifauna.nl), Waarneming.nl, Trektellen.nl en van het Bijzondere Soorten Project - niet broedvogels van Sovon. Dit leverde 288 gevallen van 308 vogels op uit 1856-2016 (bijgewerkt tot 1 augustus 2016).

Kolonievogel

Roze Spreeuwen in ons land komen uit het zuidoosten. Deze kolonievogel broedt o.a. in gebouwen, rotsen en groeves, soms met duizenden paren. De nomadische verspreiding in de broedtijd wordt bepaald door de voedselsituatie (sprinkhanen, krekels). Ongeveer één maal per 8-10 jaar vinden invasies plaats in Europa. Vrijwel de gehele populatie overwintert in India.

De westelijke grens van het verspreidingsgebied ligt op de Balkan, oostelijk broedt de soort tot in China. In Roemenië broeden recent 250-24.000 paren (M. Petrovici). In Bulgarije stond deze spreeuw lang te boek als onregelmatige broedvogel, maar nestelden in 1995-2002 vrijwel jaarlijks duizenden paren, met de grootste kolonies bij Burgas langs de Zwarte Zee (E. Todorov & L. Profirov; British Birds

96, 2003: 242-246). In Macedonië komt de soort in sommige influxjaren tot broeden, soms massaal zoals in 2002 en 2008 (ca. 10.000 paren in rotsen waar een spoorlijn werd aangelegd) (Ciconia 19, 2010: 146-150).

Adulte vogels in de zomer, jongen in najaar en de winter

Roze Spreeuwen zijn het hele jaar in Nederland te zien (figuur 1). Adulte vogels worden vooral ontdekt tussen eind mei en begin juli en blijven soms pleisteren tot in oktober. Jonge vogels duiken vooral tussen eind augustus en eind oktober op en blijven deels tot in het voorjaar aanwezig. Opvallend vroeg was een adult mannetje op 15 april (1874), de overige adulten arriveerden vanaf 7 mei, wat ook beter aansluit bij de aankomst in Oost-Europa (vanaf tweede

helft mei). De vroegste juveniele vogels werden ontdekt op 1 augustus 2009 in een groep Spreeuwen op de Westplaat bij de Maasvlakte ZH en op 9 augustus 2008 bij telpost Ketelbrug Fl.

Het voorkomen in Nederland wijkt af dat in Denemarken (79 vogels geregistreerd in 1960-2009; netflugl.nl). Hier werd 50% in mei-juni ontdekt (Nederland 21%) en 41% in augustus-oktober (Nederland 61%). De verhoudingen in Frankrijk (1900-2005, 133 gevallen; Dubois *et al.* 2008) liggen daar tussenin (34% in mei-juni en 53% in augustus-oktober). In België is de soort opvallend zeldzaam, met 21 ex. waarvan 7 in mei-juni en 11 in augustus-oktober (Belgianrbc.be).

Toename winterwaarnemingen

Winterwaarnemingen (december-februari) zijn recent toegenomen. Tot 2004 betroffen de enige meldingen twee vogels die in november werden ontdekt en tot in december bleven pleisteren (1975, 1997), naast een eendagswaarneming begin december (2001). In 2005-15 werden met enige regelmaat winterse (jonge) vogels ontdekt in december (4), januari (2) en februari (1) naast 2 vogels die van november tot in maart bleven hangen. Van deze 'wintervogels' bleven er zes minimaal drie weken aanwezig, waaronder een jonge vogel in Den Helder (8 december 2008 tot 5 maart 2009). Bijzonder was ook het onvolwassen exemplaar dat van 28 november 2014 tot 12 maart 2015 aanwezig bleef (Vlaardingen) en geringd bleek op 15 augustus 2014 ongeveer 100 km ten ZW van Berlijn (R. van der Vliet e.a.). Vogels die ontdekt worden in de winter of het voorjaar blijven gemiddeld 46 resp. 10 dagen aanwezig, vogels uit de zomer en het najaar zijn vaak snel weer vertrokken (4 resp. 5 dagen).

Solitair tussen Spreeuwen langs de kust

Roze Spreeuwen trekken meestal solitair op met een groep 'gewone' Spreeuwen. Tussen de 288 gevallen zitten 13 duo's, twee trio's en één kwartet. Op 29 oktober 2008 vlogen 3 adulte vogels mee met Spreeuwen langs de Hondsbossche Zeewering NH en van 31 augustus tot en met 2 september 2013 verbleven 3 jongen op Texel. Bijzonder, maar niet volledig gedocumenteerd, was de melding van 2 adulte en 2 juveniele vogels bij Lauwersoog Gr van 9-11 september 2002.

De meeste kans op Roze Spreeuwen hebben waarnemers langs de kust en vooral in het westelijk Waddengebied (figuur 2). Texel (45 vogels), Vlieland (34) en Terschelling (16) zijn samen goed voor 31% van alle vogels. In het diepe binnenland is de soort ronduit zeldzaam met slechts enkele gevallen in Drenthe (2), Overijssel (2), Gelderland (6), Flevoland (5), Utrecht (1), Noord-Brabant (4) en Limburg (1). Als je een Roze Spreeuw wilt ontdekken, kun je beter in het najaar de groepen Spreeuwen afzoeken in de kuststrook.

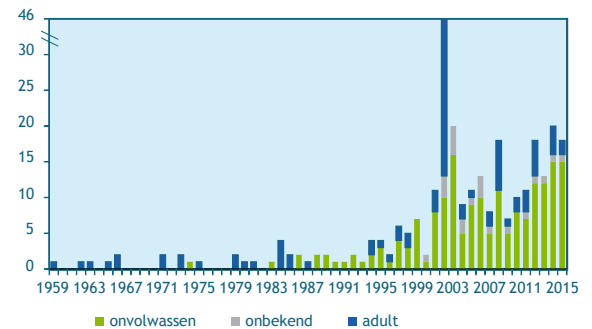
Steeds meer (jonge) Roze Spreeuwen?

De oudst bekende waarneming, is de 'vondst' van een adult vrouwtje op 14 juli 1856 in Bloemendaal NH, bevindt zich nu in Naturalis. Uit de 19e eeuw zijn daarnaast nog 6 solitaire vogels bekend, uit de eerste helft van de 20ste eeuw slechts één (details op Dutchavifauna.nl). Na 16 vogels in 1959-81 is de soort sinds 1983 een jaarlijkse gast (figuur 3).

In de zomer en het najaar van 2002 vond een opvallende influx plaats (Dutch Birding 25: 385-393). Met 46 vogels, waarvan 33 adult was dat vooral voor volwassen vogels een topjaar. In alle andere jaren samen werden 'slechts' 66 volwassen vogels gemeld. De invasie van 2002 was in Europa vooral

Figuur 2. Roze Spreeuw. Cumulatieve verspreiding in 1856-2016 waarbij onderscheid is gemaakt tussen onvolwassen en volwassen vogels.

Figuur 3. Roze Spreeuw. Trend van het aantal vogels per jaar (1959-2015).

een zuidoostelijke aangelegenheid met bijv. een groep van 28.000 in Roemenië. Maar ook elders in Europa doken ze op, waaronder een groep van 17 op 14 juni bij de poolcirkel in Noorwegen.

Het totaal van 2002 is in 2003-15 niet meer gehaald, maar het gemiddelde aantal van 13 Roze Spreeuwen per jaar is ruim boven het niveau tot 2002. Tegenwoordig worden vooral jonge vogels gezien, wellicht door toegenomen determinatiekennis. Tot 1985 was 77% van de (31) vogels in adult kled en 23% onvolwassen, na 2002 was dat 17% resp. 73% (en 10% onbekend; 178 vogels).

● Arjan Boele & Erik van Winden

Juveniele Roze Spreeuw, Vlieland, 21 oktober 2011. Foto: Jaap Denee

Het tiende jaar MUS zit erop

Het tellen van vogels in stedelijk gebied is van oudsher weinig in trek bij vogelaars. Daarom begonnen Sovon en Vogelbescherming in 2007 met het laagdrempelige Meetnet Urbane Soorten (MUS). Hiermee monitoren we aantalsontwikkelingen en verspreiding van stads- en dorpsvogels. Het tiende jaar is nu afgesloten en we kunnen de voorlopige balans opmaken van 2016. Vanaf 2014 is MUS onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM).

Indrukken 2016

De MUS-nieuwsbrieven houden waarnemers op de hoogte van voorlopige resultaten. Ook is er ruimte voor veldervaringen en ander nieuws. Als de gemiddelde aantallen per telpunt in 2016 vergeleken worden met vorig jaar, dan blijkt dat van de 22 volgsorten er 8 in duidelijk lagere aantallen zijn gezien. Voorbeelden zijn Stadsduif, Turkse Tortel, Spreeuw, Groenling (en Konijn). Het aantal soorten met een positief beeld, zoals Roodborst en Zanglijster, is kleiner. Van de soorten die tijdens de avondtel-

TRIM) voor niet-getelde punten. Voor het berekenen van de trends is het bij de meeste soorten van belang dat de eerste en tweede telling zijn gedaan, voor enkele soorten, met name de Gierzwaluw, geldt dat voor de tweede en derde telling. Hiermee hebben we jaarlijks van ongeveer 75 vogelsoorten een trend.

De tellers met een groep van 100

Het beste is als op zoveel mogelijk punten gedurende meerdere jaren alle drie de tellingen worden uitgevoerd. Jaarlijks doen er zo'n 750 (mede)tellers mee aan MUS.

Elke teller die minimaal twee jaar de drie tellingen in zijn/haar postcodegebied heeft gedaan doet mee in de trendberekening.

Hoe meer jaren je doet hoe waardevoller de uitkomsten zijn. Ruim 100 waarnemers verdienen een extra pluim. Ze hebben vanaf het begin van MUS meegedaan en (bijna) alle 30 tellingen uitgevoerd!

Dat het project laagdrempelig is opgezet, was ook met de bedoeling om nieuwe tellers te binden. Waren het in de beginjaren vooral bekende Sovon-waarnemers die zich aanmeldden, tegenwoordig is meer dan de helft van de tellers nieuw voor ons. Het telproject is ook populair bij vrouwen; 30% van de MUS-tellers is vrouw terwijl dat bij andere projecten ongeveer 18% is.

Themanummer Stadsnatuur

Een recent verschenen nummer van De Levende Natuur heeft als thema 'Stadsnatuur'. In het bijna 60 pagina's tel-

Boven: MUS-tellers Dineke van Krimpen en Florence Werkhoven tijdens de ochtendtelling op een telpunt aan de rand van Zutphen. Goed voor onder meer een Nachtegaal. Foto: Dineke van Krimpen.

Links: Stadsduiven, stad Groningen. Foto: Wil Leurs/Agami.

ling aandacht krijgen, zijn Gierzwaluw en Huiszwaluw in iets hogere aantallen gezien. Het zijn eerste indrukken, de precieze veranderingen weten we pas wanneer alle tellers hebben ingevoerd, extreme aantallen eruit gefilterd zijn en er bijgeschat is (met

lende nummer zien we een dwarsdoorsnede van wat er aan natuur en bescherming te beleven is in de urbane omgeving. Beschermers en stadsecologen delen hun ervaringen. Behandeld worden planten, insecten, vissen, vlinders, vleermuizen en natuurlijk vogels. Het vogelartikel vat de resultaten van bijna tien jaar MUS samen. Soorten die voor het broeden afhankelijk zijn van groen, zoals bomen en struiken, nemen veelal af. Bij de huizenbroeders zijn toe- en afnames in evenwicht, terwijl de meeste watervogels toenemen. De Huiszwaluw lijkt niet verder achteruit te gaan en vooral de hoge dichtheden in nieuwe wijken en steden als Almere stemmen hoopvol. Het artikel is te downloaden via de MUS-pagina.

Veel dank aan de honderden MUS-tellers. Dankzij hun inzet hebben we een goed beeld van het reilen en zeilen van stadsvogels.

● Jan Schoppers

> sovon.nl/mus

Impuls vogelonderzoek Zuidwest-Nederland dankzij nalatenschap

In 2014 overleed Jacques Schoufour, een Rotterdamse havenbaron met een grote liefde voor vogels. Een deel van zijn nalatenschap besloot hij ten goede te laten komen aan verschillende organisaties die zich bezighouden met vogelonderzoek en -bescherming, in met name Zuidwest-Nederland. Eén van de organisaties is Sovon.

Sovon is uiteraard heel erg blij met het legaat. We zullen dat indachtig de belangstelling van Schoufour aan een drietal zaken besteden.

Vogelatlas

Allereerst is dat de Vogelatlas. In het zuidwesten van Nederland hebben we afgelopen broedseizoen aanvullend veldwerk kunnen doen, waardoor ook in dat deel van Nederland nagenoeg alle atlasblokken zijn geteld.

Vrijwilligersnetwerk versterken

Naast het eenmalige telwerk voor de Vogelatlas geven we een extra impuls aan het vrijwilligersnetwerk in Zeeland en Brabant-West. Dit doen we door lezingen te geven over de resultaten van tellingen, onder andere op bijeenkomsten van Vogelwerkgroepen. Ook organiseren we, bij voorkeur samen met Vogelwerkgroepen in de regio, de komende jaren extra cursussen om nieuwe waarnemers op te leiden. Hetzelfde gaan we doen samen met diverse terreinbeheerders die met de nalatenschap enkele natuurterreinen gaan aankopen en/of inrichten. Onze inzet is om de natuurmaatregelen in deze nieuwe terreinen meteen op de voet te volgen.

Demografisch onderzoek

Tot slot zetten we een deel van de erfenis in voor demografisch onderzoek naar vogelpopulaties in de Delta, met als doel meer inzicht te krijgen in de bedreigingen van vogels en de juiste herstelmaatregelen. In 2014 heeft Sovon een vergelijkbare analyse uitgevoerd voor de Waddenzee (Sovon-rapport 2014-18). Nu willen we dat ook doen voor de Delta.

Ook nalaten?

Al met al zorgt de nalatenschap van de heer Schoufour voor een flinke impuls in Zuidwest-Nederland van onderzoek naar vogels met hulp van vrijwilligers. Wilt u meer informatie over het steunen van vogelonderzoek via een nalatenschap?

> sovon.nl/nalaten

Sovon internationaal: van Wadden Sea Flyway tot Europese atlas?

Vogels kennen geen grenzen. Geen wonder dat ook het werk van Sovon steeds meer internationaal is geworden. Niet alleen in Europa werken we samen om vogels op de kaart te zetten. Ook in Afrika delen we onze kennis over vogelmonitoring.

Ondersteunen

'In 2012 startte het *Wadden Sea Flyway Initiative*', vertelt Marc van Roomen. Als coördinator is hij vanuit Sovon betrokken bij dit internationale project, waarbij verschillende organisaties samenwerken. 'Het belangrijkste doel is dat we een goed beeld krijgen van de populaties van wadvogels die langs de Oost-Atlantische flyway overwinteren. Van de Waddenzee weten we natuurlijk al veel, maar met name in Afrika is er nog een hoop werk te doen.

In januari 2014 organiseerden we een integrale telling en de volgende zal in 2017 plaatsvinden. Experts uit verschillende Europese landen werkten samen met tellers die langs de Afrikaanse kust actief zijn. De Fransen helpen bijvoorbeeld in Senegal, de Duitsers in Gambia en wij ondersteunen op de Banc d'Arguin. Voor dit praktische werk ontwikkelden we een monitoringplan en een meertalige handleiding. Via workshops leren de lokale tellers steeds meer over de herkenning van soorten, maar ook over de telmethodiek. Met die vaardigheden voeren ze zelf steekproeftellingen uit.'

Coördineren

'Het bekendste project van de *European Bird Census Council* (EBCC) is natuurlijk de tweede Europese broedvogelatlas', zegt Ruud Foppen. Sinds 2010 is hij voorzitter van het bestuur van de samenwerkende monitoringorganisaties. 'Voor de atlas worden tot en met 2017 gegevens verzameld. De EBCC speelt daarbij een coördinerende rol, zeker in landen waar nog geen stevige teltraditie bestaat. Verder presenteren we tegenwoordig jaarlijks de Europese trends van 175 soorten. Maar er gebeurt inmiddels meer met de data: op het *Euro Bird Portal* brengen we van steeds meer soorten de trekbewegingen op een mooie manier in beeld.'

● **Albert de Jong**

Hiernaast: Marc van Roomen in Mauritanië voor het flywayproject.
Foto: Barend van Gernerden

Onder: Ruud Foppen rechtsonder met het bestuur van de EBCC.
Foto: Ruud Foppen

PTT: het jaarlijkse fietsrondje rond Kerst

Nee, met PTT bedoelen we niet de oude afkorting van de rondfietsende postbodes. Maar PTT heeft wel iets met fietsen te maken. Veel waarnemers die aan dit oudste monitoringproject van Sovon meedoen gaan namelijk op hun fiets van telpunt naar telpunt. Eén keer tussen 15 december en 1 januari gaan ze alle 20 telpunten af. De winterse telling is eenvoudig, kost weinig tijd en levert waardevolle informatie op over de ontwikkeling van wintervogels. We zoeken nog fietsers! (Het kan ook lopend of met de auto).

*Vanaf ieder telpunt worden 5 minuten lang alle vogels geteld.
Foto: Peter Eekelder*

PTT, al sinds 1978

Aantal getelde punten (2015): 9038

Aantal waarnemers (2015): 387

Snelst afnemende soort: Veldleeuwerik, in de laatste 10 jaar met -21% jaarlijks.

Snelst toenemende soort: Grote zilverreiger, in de laatste 10 jaar met + 21% jaarlijks

Richard Houtman, route Lepelaarplassen-Wilgenbos

‘Toen ik 15 was vertelde Rob van Swieten mij dat ik voor Sovon kon gaan tellen. Ik vond de Lepelaarplassen wel een vet natuurgebied en stippelde daar en in het naastgelegen wilgenbos een PTT-route uit. Deze winter ga ik voor het 17e jaar op pad. Ik zie de telling als een jaarlijks uitje met vaak mooie verrassingen. Zo genoot ik van een tussen de Kolganzen verstopte Dwerggans, een laag overvliegende Zearend, een over het ijs lopende Vos en een naast het pad foeragerende Grote Pieper. In de eerste jaren zag ik nog weleens een Blauwe Kiekendief en waren Grote Zilverreigers een bijzonderheid. Die situatie is nu omgedraaid. Overigens zag ik de laatste winters weer meerdere IJsvogels, zelfs met elkaar in conflict om een territorium. Dat is natuurlijk het effect van de zachte winters.’

> sovon.nl/PTT

Regio's waar we speciaal tellers zoeken:

- Texel
- Noordoost-Friesland
- Noordwestelijk van Groningen-stad
- Purmerend
- Leimuiden, Nieuwkoop, Woerden
- Alblasserwaard
- Achterhoek-noord
- Noordwest-Brabant
- Walcheren en Noord-Beveland
- Zuid-Limburg

*Bekijk de vacante routes op
portal.sovon.nl/portal/vacant/*

Richard Houtman

Ron van der Hut (Amsterdam, 1960) dwaalt in het voorjaar graag door zijn 'privémoeras', de Houtwiel bij het Friese Veenwouden. 'Wanneer je de individuele Roerdompen hier aan hun gehoemp herkent, blijken er veel meer te zitten dan je op basis van een gewone telling zou denken.'

De ene hoemp is de andere niet

Ook al is het nog maar twee dagen na de laatste 'Nacht van de Rallen', toch is Ron van der Hut behoorlijk verbaasd als we bij naderen van De Houtwiel een Porseleinhoen horen 'zwiepen'. 'Zo eind april, wanneer de Porseleinhoentjes hier arriveren, roepen ze een week of twee heel intensief', weet Van der Hut. 'Totdat ze gepaard zijn, dan houdt het plotsklaps op. Als je begin juni die zweepslagen nog - of weer - hoort, dan is er dus wat speciaals aan de hand. Het kan een mannetje zijn dat erg laat is gearriveerd, of eentje die zijn partner is kwijtgeraakt. In het rivierengebied en andere natte graslanden kan het ook zijn dat er door hoogwater ineens meer terrein geschikt is geworden voor deze rallen, en dat ze nieuw gebied proberen te koloniseren. Maar deze vogel had ik hier nu in ieder geval niet direct verwacht.'

De zon zakt net achter de horizon als we over een hek het gebied intrekken. Vlak voor ons hoempt, heel zachtjes, een eerste Roeromp. De Houtwiel is een gebied van honderd hectare dat vijftien jaar geleden door Staatsbosbeheer is omgetoverd van boerenland tot moeras. Er is een kade omheen gelegd en in de winter wordt er tot maximaal zo'n veertig centimeter water vastgehouden. In de loop van het voorjaar en de zomer zakt dat langzaam uit. Van der Hut: 'Door die dynamiek is hier een geweldig rietmoeras ontstaan. Onder andere de Roerdompen hebben dat al heel snel ontdekt.'

Privémoeras

Van der Hut groeide op in de Zaanstreek. 'Voor een deel komt mijn fascinatie voor moeras- en weidevogels daar vandaan denk ik. Ik woon nu alweer tien jaar in Friesland, waar ik voor het ecologisch adviesbureau Altenburg & Wymenga werk. Ik kom vrijwel dagelijks op de fiets tussen huis en werk langs dit gebied. Er gaan meer dan genoeg dagen voorbij dat ik hier niemand tegenkom. Het is bijna mijn privémoeras geworden', grapt hij.

Een van de weinige andere mensen die vaker in dit gebied komen is collega-vogelaar Erik van der Laan uit Veenwouden. 'Maar die benijd ik niet', zegt Van der Hut quasi serieus. 'Erik doet hier de BMP-tellingen; daar heeft hij echt een enorme kluit aan. Ga maar na, er kunnen hier zomaar honderd territoria van Waterrallen zitten. In goede jaren heb je hier een stuk of twintig roepende Porseleinhoenders. En dan al die zangers. Dertig snorren, tientallen Blauwborsten, Rietzangers, Kleine Karekieten, ... En dat moet je dan allemaal half wadend door het moeras in kaart brengen. Nu, in juni hebben we het makkelijk. Het water is al zo ver gezakt dat we op gewone laarzen het hele gebied door kunnen, maar vroeger in het seizoen kan je sommige stukken alleen met lieslaarzen bereiken.'

Van der Hut doet het wat dat betreft iets rustiger aan. 'Ik neem tegenwoordig iets meer de tijd om te observeren en nauwkeurig te luisteren. En dan ontdek je verrassende dingen. Neem deze Roerdomp die hier rechts van ons zachtjes zit te roepen. Als je gaat tellen hoeveel hoempjes ze achter elkaar uitstoten, ga je individuele verschillen herkennen. Dit is een mannetje dat vier bescheiden hoempjes doet, dan een pauze en dan nog één hoemp. Daarachter zit een mannetje dat eerst twee zachte hoempjes laat horen, dan een luide, en dan weer een zachte. Die eerste heet bij mij 'zzzz-L', die andere is 'zzLz'. Behalve met het verschil tussen luide en zwakke hoempjes is het verschil in pauzes tussen de hoempjes - kort of lang - en de duur van de hoempjes zelf kenmerkend. Met deze drie kenmerken kom je een heel eind! Dus zo probeer ik de verschillende mannen dan allemaal door middel van kruispeilinkjes op de juiste plek op een kaartje van het gebied in te tekenen. Maar dan kom je er dus achter dat er ook nog wel eens wisselingen van mannetjes voorkomen in de territoria. Op deze honderd hectare hebben we dit jaar negen territoria volgens de criteria van de "geclusterde waarnemingen" van Sovon. Dat is al een enorme hoge dichtheid. Dat wordt dus nog fascinerender als je weet dat er misschien wel dertien verschillende mannen rondhangen wanneer je luistert naar de individuele verschil-

Foto: Ruurd-Jelle van der Leij

DE KLEI

len. Sommige mannen hoempen op een vast honk van begin maart tot ver in juni. Andere gaan het gebied door en verkassen; sommige verblijven slechts kort. Op een plek kunnen binnen een seizoen verschillende mannen hoempen.'

Zijn studie van de Roerdompen heeft voor Van der Hut al geleid tot een rapport dat inmiddels tot de standaardwerken hoort voor natuurbeheerders die graag Roerdompen in hun terrein hebben. 'In het kader van een moerasvogelproject van Vogelbescherming Nederland heb ik vijftien jaar geleden een analyse gemaakt van de eisen die een Roerdomp aan zijn terrein stelt. Het zijn vogels die dekking nodig hebben van het riet om in te schuilen, maar ook open terrein om in te jagen, op bijvoorbeeld woelmuizen of kikkers. Door een aantal succesvolle roerdompgebieden nauwkeurig te bestuderen, heb ik een soort rekenmodel kunnen maken van geschikt habitat. Dan blijkt dat je bijvoorbeeld minimaal een kilometer beschutte oever nodig hebt om het een Roerdomp naar zijn zin te maken. En zo heb je ook een minimale hoeveelheid overjarig, in water staand riet nodig, wil je broedende Roerdompen in je terrein kunnen huisvesten.'

Waar het rapport van Van der Hut de terreineisen van de Roerdomp bijna in een keiharde wiskundige formule lijkt te vatten, is de kennis van deze vogel toch nog allerminst absoluut, benadrukt hij. 'We weten vooral nog heel veel niet van deze vogels. De mannetjes, met hun individueel herkenbare roep, kunnen we dan aardig in kaart brengen. Maar de vrouwtjes zijn een ander verhaal. Die horen we niet en die zien we alleen maar af en toe tijdens voedselvluchten. Maar als het voedsel ruim voorradig is hoeven ze ook niet zo vaak te vliegen en halen ze al hun eten uit de directe omgeving van het nest. De jaren

Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. De foto's zijn ook van Rob Buiten, tenzij anders vermeld.

Foto: Hans Gebuis

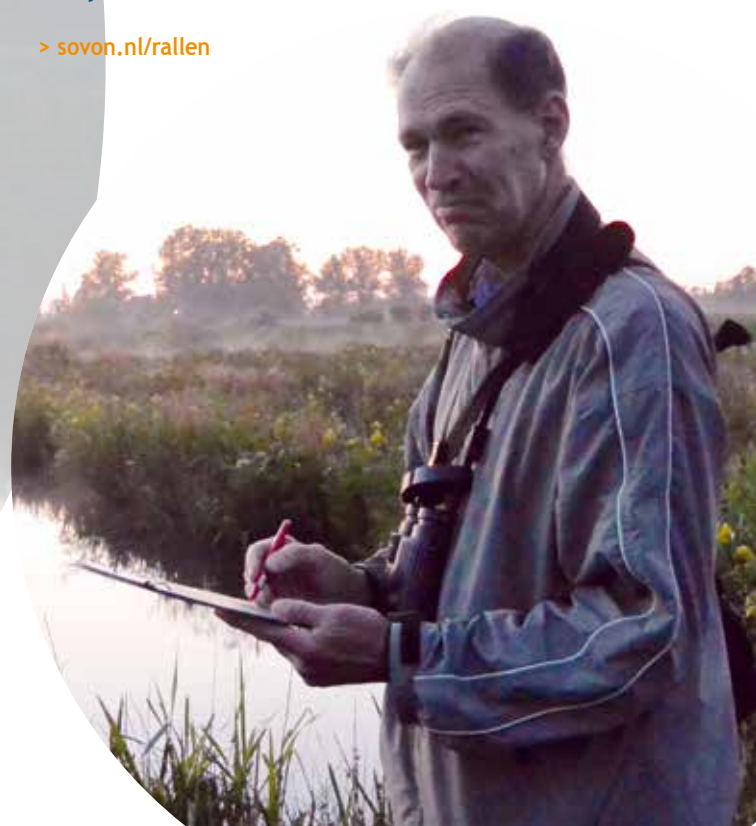
dat je dus veel vrouwtjes ziet vliegen kunnen dus eigenlijk de sléchte jaren zijn. De enige manier om dan écht meer te weten te komen is bijvoorbeeld door zenderonderzoek, zoals collega Jan van der Winden dat heeft gedaan, samen met Landschap Noord-Holland.'

Mystieke zangers

Uiteindelijk lijken de vragen die Van der Hut nog bij de Roerdomp stelt vooral een goed excuus om 's nachts door het moeras te banjeren. 'De geluiden die je hier hoort zijn geweldig. Van veel vogels kan je het met goed fatsoen niet eens zang noemen. Het is dat je ook nog Blauwborsten, Rietzangers en Kleine Karekieten hoort, maar anders ... Dat gekrijs van een Waterral, het ratelen van een Snor, de zweepslagen van het Porseleinhoen, het gehoemp van de Roerdomp, ze geven het moeras iets mystieks waar geen ander gebied tegenop kan.'

De laatste Roerdomp die we horen zit zo op het gehoor vlakbij ons. We horen hem een paar keer inhaleren voor hij een serieuze 'HOEMP!' produceert. 'We staan er nou bijna bovenop', weet Hut, 'maar het grappige is: zelfs als het niet zo donker zou zijn, dan nog zouden we hem waarschijnlijk niet zien. De verschillende hoempen van de individuele mannen kan ik echt wel herkennen, maar in al die jaren heb ik nog nooit een hoempende vogel kunnen bekijken. Het draagt alleen maar bij aan de mystiek.'

> sovon.nl/rallen

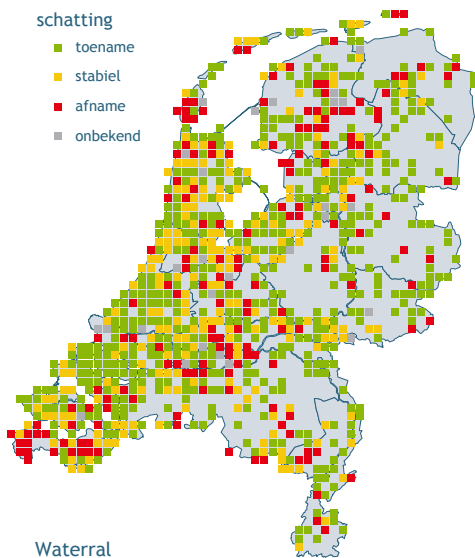
Op weg naar 'De nieuwe Atlas'(1): Waterral en Houtsnip

Nu de laatste atlasblokken zijn 'gebezemd' starten we de rubriek 'Op weg naar de nieuwe Atlas'. Ofschoon de begroting nog niet sluitend is, staat onze ambitie nog steeds overeind om op de Landelijke dag 2018 'Het boek' te presenteren. Op weg daarnaartoe gaan we in elke editie aan de hand van de voorlopige kaarten deze rubriek vullen. De spits wordt afgebeten door twee soorten die een forse snavel en een heerlijk voorkomen gemeen hebben: Waterral en Houtsnip.

Winterse Waterrallen

In het recente atlasproject zijn Waterrallen 's winters vooral ten westen van de lijn Assen-Breda aangetroffen. Hotspots met relatief hoge aantallen zijn onder andere NW-Overijssel (Weerribben) en het Deltagebied (Grevelingen, Saeftinghe). Dat beeld is niet wezenlijk anders dan in de periode 1978-83.

Vergelijken van aantalschattingen in beide periodes (figuur 1) is wat hachelijk. Strengere vorst kan leiden tot grotere wintersterfte terwijl de rallen zich ook anders kunnen verspreiden of wegtrekken. In tegenstelling tot het net afgesloten Atlasproject kende de periode 1978-83 een strenge en een erg koude winter. Opvallend zijn de schijnbare afnames in Zeeuws-Vlaanderen en Texel, gebieden waarin de soort in het verleden juist goed vertegenwoordigd was. Toch overheerst het beeld van een toename. Dit positieve verschijnsel zien we ook terug in de kaarten en tabellen in de Britse atlas (2007-11).

Waterral. Geschatte winteraantallen per atlasblok in 2013-15 vergeleken met 1978-83.

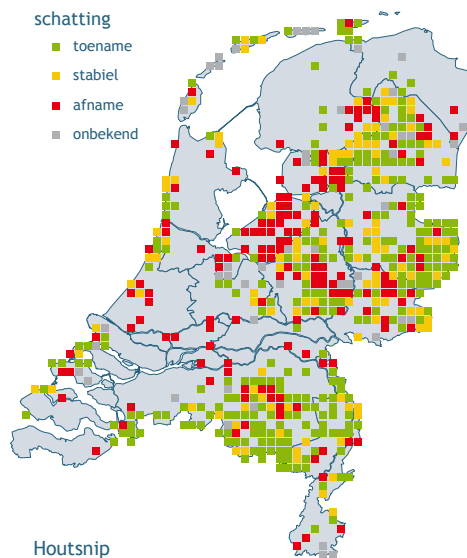
Waterral op ijs, 11 januari 2009, Ooijpolder.

Foto: Harvey van Diek

De Fransen wagen zich in hun nieuwste atlas (2015) niet aan een trendoordeel.

Broedveranderingen Houtsnip

De Houtsnip laat in de broedtijd boeiende ruimtelijke veranderingen zien. Vergeleken met

Houtsnip. Geschatte broedvogelaantallen per atlasblok in 2013-15 vergeleken met 1998-2000.

de vorige atlas van rond de eeuwwisseling zien we toenames in o.a. Twente, het noorden van Limburg en het zuidoosten van Noord-Brabant. Toch is het niet overal in Brabant hosanna; let op de rood gekleurde blokken in de Meierij. Dezelfde alarmerende kleur vinden we dominant terug in Flevoland en de randen van het Drents Plateau.

Al met al lijkt de bezettingsgraad hoger te zijn dan ten tijde van de vorige atlas. Waarnemerseffecten (zowel positief als negatief) kunnen bij deze soort echter niet worden uitgesloten. Het vereist immers, zeker bij lage dichtheden, extra inzet om een Houtsnip 'uit een atlasblok te kloppen'. Bekijken we de omringende landen dan valt uit de Duitse en Franse broedvogelatlas (2014 resp. 2015) op te maken dat de langjarige trend aldaar als stabiel wordt betiteld. In Groot-Brittannië, daarentegen, kromp de verspreiding en namen de aantallen gevoelig af, zo blijkt uit de atlas (2012).

● Jouke Altenburg & Fred Hustings

> vogelatlas.nl

Foto's: Ben van Os

Ledenraad bijeen

De ledenraad van Sovon hield afgelopen 18 juni haar voorjaarsbijeenkomst in het onderkomen van de Vogelwerkgroep het Gooi e.o. Na de vergadering volgde aansluitend een boeiende excursie door het Goois Natuurreservaat.

De ledenraad is het hoogste orgaan van de vereniging en komt tweemaal per jaar bijeen. Sovon vindt het belangrijk dat haar achterban zeggenschap en inspraak heeft over de koers van de vereniging. Wil je meer weten over de ledenraad en hoe je je kandidaat kunt stellen, kijk dan eens op www.sovon.nl/ledenraad.

Wat vind jij van Sovon-Nieuws?

Ben je tevreden over Sovon-Nieuws? Mis je bepaalde onderwerpen? Mag het van jou iets luchtiger of juist diepgaander? Jouw mening is voor ons belangrijk. Daarom vragen wij je mee te doen aan het online lezers-onderzoek over Sovon-Nieuws (zie sovon.nl/lezersonderzoek).

Meedoen kost hooguit 10 minuten en kan anoniem. Maar dan kun je natuurlijk niet het boek 'De koekoek' van Nick Davies winnen! Onder de inzenders verloten we namelijk drie exemplaren.

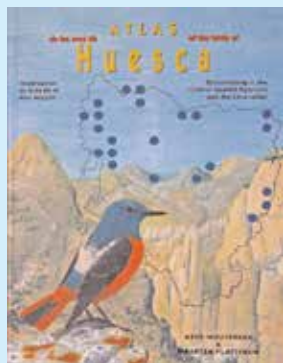
ARAGON Naturreizen

Vogelreizen Spanje 2016-2017:

Noordoost Spanje, kerst/nieuwjaar 2016-2017
Extremadura winter, 21 t/m 26 januari 2017
Z-Spanje Iberische Lynx, 04 t/m 10 februari 2017

Maatreizen / eigen groep: vogel/natuurreis in Spanje met eigen gids

* **Vakantiehuisje** in Sipán, Spaanse Pyreneeën.

Nieuw: free download Atlas of the Birds of Huesca

www.aragonnatuur.com

Vogelreizen met Kees Woutersen: (0031)619123999

Limosa 89-2

Artikelen:

- Duikers ontrafelen geheimen van overwinterende Brilduikers in de Veluwerandmeren (C. Heunks e.a.)
- Foeragerende Zilvermeeuwen langs de Hollandse kust: 'stadsmeeuwen' of nog steeds 'zeemeeuwen'? (N. Huig e.a.)
- Terreinkeuze van regenwormen etende Kokmeeuwen: vochtige bodem is goed, maar recente regen is beter (J. Nienhuis)

Korte bijdragen:

- Muizenetende Grote Zilverreigers in de polder Mastenbroek in 2007-2015 (G. Gerritsen)
- Cameraobservaties bij bruine kiekendiefnesten om prooiaanvoer te kwantificeren (L. Barkema-Drost e.a.)
- Kieken in de bieten: vondst van een grote nazomerslaapplaats van Bruine Kiekendieven in een suikerbietenperceel in Fryslân (R. Kleefstra e.a.)
- Grote Lijster met Veldmuis als prooi (G. Ottens e.a.)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek in Andermans Veren, verenigingsnieuws van de NOU en recensies van nieuwe vogelboeken

Verwacht in één van de volgende nummers:

Inventarisatie en habitat Porseleinhoen, Futen langs de Noordzeekust, inventarisatie Spreeuwen in hoge dichtheden, ineengeschoven broedsel bij Holenduif, stern-etende Steenuilen, foerageergedrag Blauwe Kiekendieven, nestkastselectie Steenuilen, het verdwijnen van Bonte Kraaien, turnover Grutto's op slaapplaatsen, gezenderde Roeken, broedperikelen Grote Canadese Gans, vermeende zomerschade Grauwe Ganzen, meeuwen die op daken slapen en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 058-2164166.

Zo tel je: vogels op trek

Adri met een 'finstick' als ondersteuning voor de verrekijker. Foto: Ellen Clements

In deze rubriek pakken we telkens een telprobleem aan en laten we deskundigen aan het woord. Trekteiposten rijzen als paddenstoelen uit de grond, dagrecords sneuvelen. Wat maakt deze tak van sport zo boeiend? Verwoed trekteller Adri Clements (26) legt uit.

Eerst maar eens: wat zijn trektellingen en waarom boeit vogeltrek jou zo?

Trektellen is het tellen van trekkende vogels binnen een bepaalde telperiode. Je beleeft de seizoenen veel intenser als je je bewust bent van de vogeltrek. Ik ben er dagelijks mee bezig: *it's a way of life*. Voor mij de manier om er even uit te zijn en te genieten. Vogeltrek heeft altijd weer verrassingen. Als je denkt dat je de vogels begrijpt, zijn ze je altijd weer een stap voor. Voordat ik in 2005 begon met vogels kijken, was het weer een grote passie. Inmiddels verdiep ik me in de samenhang tussen vogeltrek en het weer.

Op welke telpost ben je actief?

In het voorjaar en de zomer sta ik op een dijk bij de Schor van Sint Annaland, in het najaar op de Slikken van de Heen. Beide telposten liggen in het noordoosten van het eiland Tholen.

En wanneer?

Meestal 's ochtends vanaf zonsopkomst, bij roofvogeltrek ook 's middags. In de zomer vooral 's avonds, om de trek van steltlopers en eenden te volgen.

Hoe onderscheid je trekvogels van niet-trekvogels?

Belangrijk is het onderscheid tussen dagelijkse vliegbewegingen en echte doortrek. Steltlopers vliegen bijvoorbeeld heen en weer als gevolg van getij, er is slaaptrek en voedseltrek. Als je een nieuwe telpost begint is het zinvol om

extra tellingen te doen (bij voorkeur 's avonds) om te zien welke soorten er naar een slaappleaats vliegen. Daardoor begrijp je 's ochtends beter welke soorten er echt trekken en welke niet. Verder hanteer ik de volgende vuistregels:

- Groepen trekkende vogels zijn vaak geordend, slaaptrekkers vliegen meestal in rommelige groepen.
- Slaaptrekkers vliegen doorgaans laag, seizoenstrekken (veel) hoger.
- Slaaptrek piekt rond schemermomenten

Weersomstandigheden zijn erg bepalend voor vogeltrek. Waar let je op?

Vooraf op de windrichting en -snelheid. Niet alleen bij de telpost, maar ook in het brongebied waar de vogels vandaan komen. Afhankelijk van de soort trekken vogels 50-300 km per dag. In het najaar houd je bij wat de weersituatie ten noordoosten van de telpost is en in het voorjaar ten zuidwesten ervan. Globaal genomen zie je de meeste vogels bij zij- en tegenwind, waardoor ze lager – en dus zichtbaarder – gaan vliegen. Mooi weer met meewind is vaak een slechte combinatie, zeker bij kleinere vogels. Er is veel trek, maar niet op zichtbare hoogtes. Wel kunnen deze omstandigheden goede dagen opleveren van grotere soorten als ganzen en Aalscholvers en in Oost-Nederland Houtduiven. Op zomeravonden is meewind juist weer essentieel voor steltlopers om te

vertrekken. Wat bewolking helpt dan om langstreckende groepen op te pikken, tegen blauwe lucht vallen hoge vogels minder op.

Werk je met een vast protocol?

Er zijn wel wat randvoorwaarden, want met af en toe een losse telling kun je niet veel. In het voor- en najaar tel ik in ieder geval elke zaterdagochtend vanaf zonsopkomst. Ik noteer alleen de vogels die ik door de verrekijker kan zien, dus niet die op telescopiafstand. Om een beeld te krijgen van doortrekpatronen tel ik minimaal 2 uur, ongeacht de trekintensiteit en elk uur voer ik nauwkeurig de weergegevens in.

Hoe verwerk je de telling?

In de app van trektellen.nl. Ideaal: hij vraagt weinig van de accu van je telefoon en scheelt je op jaarbasis tientallen uren naderhand uitwerken. Ook op dagen met veel trek is de app net zo werkbaar als het schrijven in een notitieboekje.

Dagrecords zijn leuk, maar kun je nog meer uit de tellingen halen?

Jazeker, als je ze analyseert en publiceert in een jaarverslag of artikel. Ik vind het erg interessant om te ontdekken welke landschappelijke structuren vogels volgen, hoe vogels omgaan met barrières zoals water, open en gesloten gebied, wegen, bruggen en windturbines. In de app kun je de trekrichting heel makkelijk invoeren. Dan kun je veel beter inzicht krijgen in (lokale) fenomenen als vinken en lijsters die in oostelijke richting trekken in het najaar. Die kennis kun je vervolgens delen met andere tellers. Zo leer je van elkaar.

Trekgroepje Groenpootruiters, 16 augustus 2016, Slikken van Heen, Tholen. Foto: Adri Clements

Recent verschenen

Foto: Fred Nordheim, uit *Limosa*.

Jacob Walters, een bijzondere vogelonderzoeker

Jacob Walters (1926-2009) was een productief vogelonderzoeker met 140 publicaties op zijn naam. Zijn werkgebied omvatte vooral Amsterdam, met name de nieuwe opspuitingen voor havenuitbreiding en de AW-duinen. Hier bestudeerde hij bijvoorbeeld de broedbiologie van plevieren of voerde hij tientallen jaren omspannende broedvogeltellingen uit. Martin Melchers schreef een boek over zijn leermeester. Het wordt in eigen beheer uitgegeven en verschijnt in oktober.

Het boek is 530 pagina's dik, in kleur gedrukt, met een harde kaft. De voorintekening gaat als volgt: maak € 49,50 (incl. verzendkosten) over op rekening: NL30INGB0005141838 t.n.v. Martin Melchers Stadsecologie Amsterdam, onder vermelding van voorintekening boek Walters. Haal je het boek op tijdens de boekpresentatie (datum nog niet bekend), dan is de kostprijs € 39,50.

Drentse Vogels 29

Deze zomer verscheen Drentse Vogels 29. Het telt 78 pagina's over vogels, met artikelen die niet alleen voor Drentse vogelaars van belang zijn. Er wordt o.a. uitgebreid ingegaan op de uitbreiding van de Ooievaar in ZW-Drenthe/NW-Overijssel, broedgevallen van de Raaf in Noord-Nederland, camera-onderzoek naar nestpredatie van weidevogels en dakbroedende Kleine Plevieren in Nederland.

Bestel dit nummer door overmaking van € 13,- (incl. verzendkosten) op banknummer NL 77 INGB 0003 8702 92 t.n.v. Werkgroep Avifauna Drenthe, o.v.v. DV 29 en adres.

De goudvink

Achilles Cools, auteur van het inmiddels klassiek geworden *De kauw*, is vermaard om zijn nauwkeurige natuurobservaties. Hij is erin geslaagd goudvinken te verleiden in zijn tuin te broeden. Een paar jaar lang heeft hij hun gedrag dagelijks geobserveerd en tevens geprobeerd de wereld door hun ogen te zien. Waarom zijn die mannen zo bloedmooi en vrouwen muisgrijs? Zijn mannen altijd siermakers en vrouwen kunstkenner? En waarom behoort hij niet tot de topzangers, terwijl hij zachtjes bijzondere melodieën kan fluiten?

Cools heeft alle literatuur over de goudvink bestudeerd en lardeert deze kennis op luchtige wijze met zijn eigen observaties. Dat heeft geresulteerd in een unieke monografie over een van onze mooiste vogels.

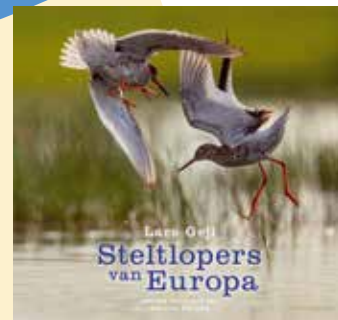
192 blz., Atlas Contact, ISBN 9789045032399, € 19,99

Steltlopers van Europa

Steltlopers van Europa: biologie-herkenning-verspreiding is geschreven door Lars Gejl. Het is het eerste en meest complete Nederlandstalige handboek dat alle 82 Europese soorten steltlopers beschrijft. Deze uitgave behandelt 44 algemeen voorkomende broed- en trekvogels en 38 zeldzamere Noord-Amerikaanse en Aziatische dwaalgasten. Het is geïllustreerd met ruim 600 detailfoto's (in vlucht, aan de grond, in verschillende kleden) en omvat complete soortbeschrijvingen (o.a. jizz, broedbiologie, trek, ruicyclus en -schema). Dit alles wordt aangevuld met beeldoverzichten (waarbij de soorten met elkaar vergeleken worden), silhouetten (voor snelle determinatie) en vogelgeluiden (via smartphone te beluisteren).

378 blz., KNNV Uitgeverij, ISBN 978 90 501 1571 1, € 44,95

Agrarisch natuurbeheer in Nederland

Dit boek, onder redactie van G.R. de Snoo en anderen, geeft voor het eerst een breed overzicht van agrarisch natuurbeheer in Nederland. Naast de actuele stand van zaken schetst het boek perspectieven voor de toekomst die inpasbaar zijn in de bedrijfsvoering. Het gaat in op de ontwikkeling van het natuur- en landbouwbeleid en van de organisaties die zich voor agrarisch natuurbeheer inzetten. Ecologische aspecten worden besproken, waarbij naast weidevogels, akkervogels en ganzen, ook sloten, opgaande begroeiing, erven en gebouwen aan bod komen. Voorts wordt de inpasbaarheid van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering behandeld en worden de perspectieven voor natuur in het boerenland geschetst. Ruim 40 auteurs werkten mee, die tezamen een breed spectrum aan disciplines bestrijken.

384 blz., Wageningen Academic Publishers, ISBN 978-90-8686-281-8 € 39,75

De huismus

Van meest algemene vogel tot bedreigde soort: wat is er aan de hand met de huismus? Nog niet zo lang geleden stond er een premie op het doden van huismussen, nu dat niet meer het geval is, wordt de huismus bedreigd door het veranderende milieu.

Kees Heij en Jacques Vos bestuderen de huismus al vanaf hun schooltijd, Heij is er zelfs op gepromoveerd. In dit boek beschrijven zij uitgebreid het leven van deze tegelijk zo bekende en volstrekt

onbekende vogel en gaan zij op zoek naar de mogelijke oorzaken van hun achteruitgang en wat daaraan te doen is. Het lot van de huismus is onverbreekbaar verbonden met dat van de mens en een monografie over de vogel is dan ook tevens een cultuurgeschiedenis van deze relatie.

160 blz., Atlas Contact, ISBN 9789045030234, € 19,99

Selectie groepsreizen 2016/2017

	Dagen	Prijs	Vertrek
Vogelreizen Europa			
Noordoost Spanje	8	1495	27 dec 16
Portugal	8	895	3 feb 17
Noorderlicht en Varangerfjord	7	1590	14 mrt 17
Lesbos - voorjaarstrek	8	1475	28 apr 17
Slowakije	8	1595	28 apr 17
Finland en Noorwegen	10	2395	1 jun 17
Slovenië natuurreis	8	1395	8 jun 17
Vogelreizen buiten Europa			
Gambia	9	1695	nov 16 / jan 17
Marokko	11	1795	17 jan 17
Cambodja	20	4495	14 feb 17
Costa Rica	16	3495	22 feb 17
Israël	10	1595	24 mrt 17
Fotoreizen			
Polen - Oderdelta	6	825	7 / 23 okt 16
Griekenland - Kroeskoppelikanen	5	1295	17 jan 17
Gambia en Senegal	12	1975	25 jan 17
Bayerischer Wald	5	695	27 jan 17
Florida	10	2395	9 feb 17
Costa Rica	15	3995	14 feb 17
Finland - beren	6	1795	4 mei 17
Spitsbergen	6	1275	8 jun 17
Bulgarije - macrofotografie	8	1495	18 jun 17
Cruises			
Antarctica - Nederlandstalig!	11	VA 5950	5 feb 17
Atlantic Odyssey - Nederlandstalig!	28	VA 5500	26 mrt 17
North Atlantic Odyssey - Nederlandstalig!	12	VA 1795	28 mei 17
Ijsberenspecial - Nederlandstalig!	8	VA 3040	8 jun 17
Spitsbergen	8	VA 1430	10+ afvaarten
Antarctica, South Georgia, Falklands	17	VA 6400	10+ afvaarten
Birding Down Under	19	VA 9200	16 nov 16
The Russian Far East	13	VA 6395	30 mei 17

Elk jaar meer dan 70 groepsreizen met Nederlandse begeleiding, honderden individuele reizen en meer dan 200 cruises!

Beste vogel- en natuurreisorganisatie
NATIONALE ONDERNEMERSPRIJS 2016
INEZIA TOURS

INEZIA TOURS
vogelreizen, natuurreizen en meer

www.ineziatours.nl
info@ineziatours.nl
0597-431405

aangesloten bij
garantiefonds

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN 2016 - 2017:

Zweden, vogeltrek bij Falsterbo
€1150,-
Vertrek 08 okt. '16

Azoren
€1950,-
Vertrek 11 okt. '16

Schiermonnikoog
€345,-
Vertrek 14 okt. '16

Marokko
€1895,-
Vertrek 18 okt. '16

Ardennen in het najaar!
€595,-
Vertrek 29 okt. '16

Namibië
€3995,-
Vertrek 02 nov. '16

Gambia EASY BIRDING
€2195,-
Vertrek 09 nov. '16

Oman
€2845,-
Vertrek 17 nov. '16

India, vogels en tijgers
€3095,-
Vertrek 25 nov. '16

Colombia
€4950,-
Vertrek 29 nov. '16

Sri Lanka
€3395,-
Vertrek 04 dec. '16

Spanje, Kraanvogels en meer
€1295,-
Vertrek 5 jan. '17

Reis in 2016 & 2017 met ons mee!

83 groepsreizen
20 fotoreizen
65 expeditiecrises
6 weekenden in Nederland

Thailand
€3695,-
Vertrek 27 jan. '17

Costa Rica
€3595,-
Vertrek 27 jan. '17

Noord Peru
€4495,-
Vertrek 10 febr. '17

Canarische eilanden
€1975,-
Vertrek 21 febr. '17

Vietnam
€3850,-
Vertrek 15 mrt. '17

Fotoreis Finland in de winter
€2240,-
Vertrek 15 mrt. '17

Cruise Atlantic Odyssey
Vanaf €5500,-
Vertrek 26 mrt. '17

Meander reizen

Kleine groepen
Vroegboekorting

Deskundige reisleiding

Wij reizen per trein of minibus naar onze reisbestemmingen.

Vogelreizen 2017

Polen 28-04-2017

Biebrza en Bialowieza

Spanje *Nieuw* 27-05-2017

Monegros en Pyreneëën

Engeland/Schotland 03-06-2017
Farne Islands, Bass Rock en Cheviot Hills

Ook individuele vogelreismogelijkheden en maatwerk met lokale gidsen in

Polen, Hongarije, Roemenië

meanderreizen.nl • 085-7853820 • info@meanderreizen.nl

BLUE ELEPHANT

Vogelreizen 2016/2017

	vertrek
India + tijgers	12.11/18.02
India	19.11/08.02
Gambia	25.11/10.02
Bhutan	07.12/18.04
Sri Lanka	10.12/22.02
Japan	03.02/17.02
Senegal	06.01
Costa Rica	10.01
Myanmar	08.02
Thailand	20.02
Kreta	22.04
Estland	27.04/13.05
IJsland	13.07

www.blue-elephant.nl

Vraag de gratis reisgids aan!

www.birdingbreaks.nl
T (020) 779 20 30
E info@birdingbreaks.nl

Be part of the Great Migration.

ZEISS Binoculars & Spotting Scopes

// RELIABILITY
MADE BY ZEISS

Introductie van de nieuwe ZEISS Conquest Gavia 85

Eerste keuze voor vogelaars.

Fitis of Tijftjaf? Met de nieuwste verrekijkers en telescopen van ZEISS hoeft u niets te missen. Dankzij hun compacte, lichtgewicht ontwerp, het ongelooflijk scherpe beeld en de dynamische focusing, zijn ze de ideale partner voor alle vogelaars die naar alle uithoeken van de wereld reizen tijdens de uitoefening van hun ornithologische passie. www.zeiss.nl/sports-optics

opticon

Verrekijkers & Telescopen

DBA VHD

Kleiner, lichter, helderder en scherper, Het nieuwe topmodel van Opticron De DBA VHD (8x42 en 10x42) brengt de Opticron design filosofie naar een nieuw niveau. Prijzen vanaf €749,00

MM3 GA ED Travelscopes

De laatste uitvoering van het MM reistelescoop-concept, dat bijna 20 jaar geleden door ons ontwikkeld is, levert een verrassend hoge kwaliteit voor een even verrassende prijs. Bodies vanaf €389,00, Oculairen vanaf €129,00

Verdere informatie vind je op www.opticon.nl, email sales@opticon.co.uk of neem contact op met je lokale dealer.

Foto Fransen, Amsterdam 020 6650471

Foto Rooijmans, Budel 0495 494890

Ringfoto Focus, Den Haag 070 3638398

Foto Milow, Geel, Belgium 0032 14 592367

Foto Sipkes, Groningen 050 3128684

Focus Optiek, Middelburg 0118 625310

Vogelinformatiecentrum,

Texel 0222 316249

Ringfoto Focus, Voorburg 070 3863519

Opticron, Unit 21, Titan Court, Laporte Way, Luton, Beds, LU4 8EF, UK Tel: +44 1582 723559 www.opticon.nl

Ontdek de natuur met **veldshop.nl**

boeken veldwerkmateriaal optiek

U VINDT ONZE PRODUCTEN
BIJ EXCLUSIEVE SPECIAALZAKEN EN
ONLINE OP WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

EL FAMILIE GRENZELOZE *PERFECTIE*

De beste EL verrekijker aller tijden, die comfort en functionaliteit naar een hoger niveau tilt dankzij het FieldPro-package. De optische perfectie en precisie, excellente ergonomie en het vernieuwde design vervolmaken dit meesterwerk in langeafstandsprecisieoptiek. SWAROVSKI OPTIK – Momenten intenser beleven.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

meopta

MeoPro HD

**BESTE
KOOP
2015**
roots

Sovon Landelijke Dag actie:

Koop op deze dag een Meopta verrekijker of telescoop en ontvang 10% korting.

Tevens ondersteunt u de projecten van SOVON omdat Meopta voor elke verkochte kijker € 25,- doneert t.b.v. vogelonderzoek.

Plus een GRATIS
verrekijkerharnas t.w.v. € 29,95

Technolyt®
superior gear. great experience.

Hoofdsponsor Landelijke Dag

Kleine zwaan buigt af

Vanaf eind september zijn Kleine Zwanen te verwachten. Bij ons zijn de aantallen sinds 1995 sterk afgenomen. Bovendien blijven de zwanen steeds korter en veranderden hun voedselgewoontes. Verminderd broedsucces op de Russische toendra lijkt een belangrijke rol in de afname te spelen, al zijn de precieze oorzaken nog niet ontraadseld. En dan is er nog de toename van overwinteraars in de Evros Delta in Noordoost-Griekenland (E. Makrigianni & I. Panagiotis). Jan Beekman en Berend Voslamber lieten op de Ganzen- en Zwanendag in Arnhem in januari jl. zien dat de aantallen overwinteraars in dit gebied na 2005 opvallend toenamen. Belgische en Griekse tellers noteerden begin februari 2016 zelfs 8400 Kleine Zwanen. Is de afname bij ons dan mede gevolg van een verschuiving van de winterkwartieren? In de afgelopen jaren werd in de Evros Delta viermaal een geringde Kleine Zwaan afgelezen: een uit de broedgebieden in de Pechora Delta en drie uit de winter in Nederland. Aflezingen van deze vogels wijzen erop dat individuen tussen onze omgeving en Griekenland uitwisselen. Alleen: het moment van de afname bij ons en de toename in Griekenland loopt wel ruim 10 jaar uit de pas, wat suggereert dat er meer speelt.

Groot was dan ook de verrassing dat van zes Kleine Zwanen, in augustus 2015 door Belgische en Russische onderzoekers gezenderd op Yamal in West-Siberië, er eentje opdook in de Evros en drie naar een bekend wintergebied in China vlogen, 7900 km verder oostelijk! Uitbreiding van zenderwerk zal hopelijk meer inzicht verschaffen hoe de verschillende overwinteringsgebieden met elkaar in verband staan.

> sovon.nl/nl/soort/1530

> odnature.naturalsciences.be/bebirds/en/blog_swans

Foto: Hans Glader/KINA

